

*Л. І. Доўнар, кандыдат педагагічных навук,
дацэнт, прафесар кафедры тэорыі і гісторыі
інфармацыйна-дакументных камунікацый*

ПЕРАКЛАДЧЫЦКАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ ЯК ТЭХНАЛОГІЯ ПА ЎДАСКАНАЛЕННІ ІНФАРМАЦЫЙНЫХ РЭСУРСАЎ ПА КНІГАЗНАЎСТВЕ

Як для кожнай навукі, так і для кнігазнаўства, пераклад з’яўляецца важным інструментам міжнароднай навуковай камунікацыі і ці не найбольш рэпрэзентатыўным відам кантактаў паміж нацыянальнымі навуковымі школамі, спрыяе развіццю кнігазнаўчай галіны, а перакладчыцкая дзейнасць становіцца яшчэ больш запатрабаванай і востра неабходнай тэхналогіяй удасканалення нацыянальных інфармацыйных рэсурсаў навукі пра кнігу.

Першыя спробы спецыяльнай перакладчыцкай дзейнасці ў галіне беларускай навуковай тэрміналогіі – для розных галін ведаў – адносяцца да 1920-х гг., калі выйшлі ў свет слоўнікі, падрыхтаваныя Навукова-тэрміналагічнай камісіяй Інбелкульту¹. У першую хвалю беларускага тэрміналагічнага «выбуху» 1920-х гг. кнігазнаўчая галіна не паспела атрымаць спецыяльнай навуковай увагі (г. зн. асобнага слоўніка), а паняцці, якія дапасаваліся да яе, былі ўключаны як у агульныя, так і ў розныя галіновыя тэрміналагічныя слоўнікі (руска-беларускія) – гэта «Практыка і тэорыя літаратурнага мастацтва» (1923. Вып. 2), «Тэрміналогія права» (1926. Вып. 10), «Тэрміналогія грамадазнаўства» (1926. Вып. 11), «Слоўнік граматычна-лінгвістычнай тэрміналогіі» (1927. Вып. 15), «Слоўнік педагагічных дысцыплін» (1929. Вып. 23) і нават – «Практычны беларускі вайсковы слоўнік» (1927).

Найбольшая колькасць тэрмінаў з галіны кнігазнаўчых ведаў прыпадае на слоўнік па «Практыцы і тэорыі літаратурнага мастацтва» і «Слоўнік педагагічных дысцыплін», якія нібы захапілі да сваіх аб’ектных межаў, першыя – да літаратуразнаўства – кнігу і бібліяграфію, а другія – да педагогікі –

¹ Гл. : Беларуская навуковая тэрміналогія: у чатырох кнігах / [адказ. за вып. Валер Булгакаў]. – Выд. 2-е, стэрэатыпнае. – [Мінск?]: ARCHE, 2010. – (Тэматычны дадатак да нумару «ARCHE», прысвечанага беларускаму мовазнаўству 1920-х гадоў).

бібліятэчную справу. Пры складанні слоўніка педагагічнай тэрміналогіі «ў значнай меры была выкарыстана, – як заўважылі ў «Прадмове» складальнікі, – ўкраінская тэрміналогія педагагічных дысцыплін – «Слоўнік тэрмінів педагагікі, психолёгіі та шкільнага адміністрування» П. Гарэцкага»².

У канцы 1980 – пачатку 1990-х гг. з пашырэннем міжнародных кантактаў зноў аднавілася патрэба ў спецыяльнай беларускамоўнай навуковай тэрміналогіі, якая спрыяла чарговаму «выбуху» «энцыклапедычнага» кнігавыдання. З’явіліся і першыя спробы асобных выпускаў тэрміналагічных слоўнікаў у бібліятэчна-бібліяграфічнай і кнігазнаўчай галіне: «Русско-белорусский словарь библиотечных и библиографических терминов» (1992), складзены В. Е. Лявончыкавым і Л. А. Дзямешка, а таксама першы «Руска-беларускі тэрміналагічны слоўнічак па кнігазнаўстве» (1997) Т. Рошчынай і Н. Саверчанка для апрацоўкі старадрукаў і рэдкіх выданняў. Недастатковую распрацаванасць спецыяльнай кнігазнаўчай тэрміналогіі на беларускай мове асабліва адчувалі і адчуваюць практыкі бібліятэчна-бібліяграфічнай сферы, якім даводзіцца займацца навуковым апісаннем рукапісных і друкаваных кніжных помнікаў, а таксама такія патрэбы існуюць і ў сферы кнігавыдання і друку, якія цесна звязаны з прымяненнем новых тэхналогій, пашырэннем сувязяў з замежнымі партнёрамі. Аб дапаўненні і паглыбленні сферы спецыяльнай тэрміналогіі пацвердзілі і наступныя выданні: «Слоўнік выдавецкіх і паліграфічных тэрмінаў: англа-беларускі, беларуска-ангельскі» (2003), а таксама «Глумачальны слоўнік бібліятэчных і бібліяграфічных тэрмінаў» (2000, 2003). Хоць яшчэ і да гэтага часу пытанне стварэння ў Беларусі паўнаважнага кнігазнаўчага слоўніка (у адрозненні, напрыклад, ад Расіі ці Украіны³), прыдатных для

² Слоўнік педагагічных дысцыплін (праект). Вып. 23 // Беларуская навуковая тэрміналогія..., кн. 3, с. 403; Горэцкі, П. Словник термінів педагагікі, психолёгіі та шкільнага адміністрування (праект) / П. Горэцкі. – Київ : Державне видавництво України, 1928. – [6], 111, [1].

³ Напр., ва Украіне ў 2003 г. выйшаў : Словник книгознавчих термінів. – Київ : [ТОВ «Вид-во Аратта»], 2003. – 159, [1] с. Ранейшымі былі : Російсько-український словник бібліотечно-бібліографічних термінів / М. В. Сташко ; ред. Г. Л. Вознюк. – Львів : ЛПІ, 1991. – 103 с. ; Російсько-український словник бібліотечно-бібліографічних термінів : близько 6700 термінів / М. В. Сташко ; Державний ун-т «Львівська політехніка». Науково-технічна бібліотека. – 2 вид., перероб. і доп. – Львів : БаК, 1996. – 200 с.

ажыццяўлення, у тым ліку, перакладчыцкай дзейнасці, застаецца адкрытым, але, безумоўна, вельмі актуальным, а названыя слоўнікі могуць паслужыць добрай для таго асновай. Так, апошняе выданне «Тлумачальнага слоўніка бібліятэчных і бібліяграфічных тэрмінаў» (2012), што ўключае значную колькасць і кнігазнаўчых тэрмінаў⁴, у чарговы раз патрабуе дапаўненняў, удасканалення і пэўных паправак, якія неабходна выканаць у цеснай узаемасувязі з кнігазнаўцамі, каб выправіць зробленыя недакладнасці, улічыўшы выпрацаваныя навуковы і практычны вопыт⁵. Міжнароднае ж навуковае супрацоўніцтва і даступнасць шматлікай літаратуры паказваюць, што падобныя слоўнікі набудуць адпаведнасць і паўнату тады, калі не будуць абмежаваныя толькі лексічнымі эквівалентамі, а будуць змяшчаць і семантычнае поле тэрмінаў з уключэннем гістарычнай лексікі, што значна паспрыяла б лепшаму разуменню навукі пра кнігу [3].

Ранні беларускі кнігазнаўчы перакладчыцкі вопыт, зафіксаваны з дапамогай друкаванага слова – прадмовы і сказанні Францыска Скарыны да кніг Бібліі (Прага, 1517–1519). Гэта своеасаблівая апалогія кнізе і чытанню (асвеце, навуцы, мудрасці «спасціжэння самога сябе»): з аднаго боку – на беларускай мове «аб усіх кнігах «Бібліі», <...> напісаў кароткія звесткі»⁶, якія раскрываюць не толькі змест кніг, але змяшчаюць і даныя з гісторыі кніг (ад іх стварэння і перастварэнняў/перакладаў да распаўсюджвання); з другога боку – у бела-

⁴ Як адзначана ў «Прадмове» да слоўніка (с. 3): «У выданні шырока пададзена тэрміналогія па сумежных навук і галінах дзейнасці, асабліва па кніжнай справе і кнігазнаўстве, навукова-інфармацыйнай дзейнасці і інфарматыцы, з якімі бібліятэчна-бібліяграфічная справа мае сістэмныя сувязі». Сярод асноўных кнігазнаўчых крыніц – Шамурин, Е. И. Словарь книговедческих терминов: для библиотекарей, библиографов, работников печати и книжной торговли / Е. И. Шамурин. – М.: Сов. Россия, 1958. – 340 с.

⁵ Напр., параўнанне тлумачэнняў тэрмінаў: «Антыкварная кніга» (с. 21), «Букіністычная кніга» (с. 58), «Мініяцюрнае выданне» (с. 142), «Рукапісная кніга» (с. 175), «Рэдкая кніга» (с. 177) з адпаведнымі ў энцыклапедычным слоўніку «Книговедение» (М., 1982) ці ў энцыклапедыі «Книга» (М., 1999); параўнанне ўжывання назваў: «карашок», «пераплёт», «пергамент», «тытульны ліст» з іх адпаведнікамі ў «Руска-беларускім тэрміналагічным слоўнічку па кнігазнаўстве» (1997) Т. Рошчынай і Н. Саверчанка.

⁶ Словы Ф. Скарыны – гл.: Скарына, Ф. Выбраныя творы / Францыск Скарына; уклад., прадм., пер. на бел. мову І. В. Саверчанкі. – Мінск: Беларус. навука, 2008. – С. 32.

рускую мову праз транслітэрацыю ўводзіліся іншамоўныя назвы (грэчаскія, лацінскія, яўрэйскія), адпаведна падаваліся іх эквіваленты з роднай мовы. У «Прадмове да «Плачу» Ераміі», напрыклад, прыводзіцца нават уся яўрэйская азбука, перададзеная па-беларуску. У перакладчыцкай дзейнасці і тлумачэнні Свяшчэннага пісання адлюстраваліся не толькі вопыт Ф. Скарыны як «вучонага і каментатара», але і кнігазнаўцы, метадалогія працы і падыходы якога да вывучэння гісторыі друкуемых ім кніг грунтавалася, з аднаго боку, на традыцыі сярэднявечча – падаваць асноўныя палажэнні, думкі, абавіраючыся на біблейскія тэксты, першакрыніцы, і іх тлумачэнні найбольш аўтарытэтнымі аўтарамі, а таксама, з другога боку – прапаноўваліся ўласна аўтарскія гуманістычныя погляды, акцэнтаваныя на пытаннях і маральна-этычных аспектах тэкстаў, іх ролі ў асвеце і набыцці практычных ведаў [1], пад якія падводзілася і нацыяўтваральная аснова.

Калі Ф. Скарына як перакладчык – добра вядомая і распрацаваная тэма ў навуковым свеце, то яго дачыненне да навукі пра кнігу, да кнігазнаўства, у тым ліку, звязанага з перакладам, – наадварот – амаль зусім не асветлена. Упершыню праблемы выкарыстання літаратурных крыніц у прадмовах Ф. Скарыны даследавала бібліёграф В. Н. Дышыневіч. Тым часам, скарызнаўства як навуковы кірунак, які выходзіць далёка за межы толькі кнігазнаўства, з’яўляецца адным з самых забяспечаных разнастайнымі відамі выданняў, між якіх ёсць і выдатныя прыклады сучаснай перакладчыцкай дзейнасці – энцыклапедычны даведнік «Францыск Скарына і яго час» (1988), што быў праз 2 гады перавыдадзены ў перакладзе (і з дапаўненнямі) на рускую мову.

Дзякуючы перакладам даследаванняў па гісторыі Беларусі і гісторыі беларускай літаратуры, якімі займаюцца вучоныя паза межамі нашай краіны, грунтуючыся на вывучэнні праблемных пытанняў беларускай кнігі, адбываецца генерацыя і перасэнсаванне пэўных этапаў гісторыі беларускай кнігі, а праз міждысцыплінарнае і міжкультурнае ўзаемадзеянне – папаўненне гісторыі беларускага кнігазнаўства. Яскравыя і ўнікальныя прыклады таму – пераклад (С. Шупы) з рускамоўнага арыгінала манаграфіі Ю. А. Лабынцава «Пачатак Скарынам. Беларуская друкаваная літаратура эпохі Рэнэсансу» (1990) [2]

ці пераклад (В. Булгакава, М. Мартысевіч, Г. Пазюк, А. Пяткевіча, М. Шода) з польскай мовы раней апублікаваных прац Ю. Туронка, аб'яднаных пад агульнай назвай «Мадэрная гісторыя Беларусі» (2006) [4], дзе значная колькасць матэрыялаў прысвечана гісторыі беларускай кнігі (асабліва ў Міжваенны час і ў часы Другой сусветнай вайны).

У рэтрансляцыі як беларускіх, так і замежных кнігазнаўчых даследаванняў асноўным пасярэднікам доўгі час заставалася і застаецца руская мова. Тым не менш, сітуацыя паступова змяняецца, пачынаючы ўжо з савецкіх публікацый па-за межамі Беларусі: у Літве – А. І. Жураўскі, Я. С. Умецкая, Л. С. Раўнаполец («Кнуготуга»)⁷, у Чэхаславакіі – Л. І. Пятровічава («Ўіталел»)⁸. Пазней да кола публікацый беларускіх аўтараў на змежных мовах дадаліся атрыкулы па-польску (У. Акуліч, Л. А. Дзямешка, Н. Клімянкова, Н. А. Ляйко – пра чытанне⁹, Т. І. Рошчына, А. П. Фурс – пра гісторыю кнігазбораў¹⁰) і па-ангельску (Т. І. Рошчына – пра гістарычныя калекцыі¹¹).

Адным з прыкладаў паглыблення міжнароднага супрацоўніцтва ў галіне тэорыі, гісторыі і метадалогіі кнігазнаўства ста-

⁷ Напр. : Журавский А. И. Важнейшие особенности языка Франциска Скорины / А. И. Журавский // Кнуготуга=Книговедение. – Вильнюс, 1979. – Т. 14 (7). – С. 44–53. – (Научные труды вузов Лит. ССР); Умецкая, Е. С. Книгоиздание Белоруссии в первом тридцатилетии XIX века (1801–1832) / Е. С. Умецкая // Там же. – С. 76–92; Равнополец, Л. С. Издание и распространение произведений В. И. Ленина в Белоруссии / Л. С. Равнополец // Там же. – С. 92–101.

⁸ Petroviceva, L. Katedry kniznicnej vedy Institutu kultury v Minsku / L. Petroviceva // Ўіталел. – 1983. – Roc. 32, nr. 12. – S. 448–449.

⁹ Гл. : Klimiankova N. V. Książka i czytelnictwo jako przedmiot kontaktów w grupach etnicznych / N. V. Klimiankova // Książka i czytelnik w grupach etnicznych : praca zbiorowa / In-t Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Un-tu Warszawskiego ; pod red. naukową A. Skrzypczaka. – Warszawa, 1991. – S. 38–45; Akulič, Ul. A. Zaspokojenie potrzeb czytelniczych w zakresie literatury polskiej i białoruskiej w bibliotekach na Białorusi (na przykładzie bibliotek obwodu mińskiego) / U. A. Akulič // Ibid. – S. 91–98; Dziemieszko, L. A. Czytelnictwo książek białoruskich i polskich (na przykładzie bibliotek okręgu grodzieńskiego) / L. A. Dziemieszko // Ibid. – S. 99–108; Liajko, N. A. Czytelnictwo literatury dla dzieci w szkołach białoruskich (na przykładzie BSRR) / N. A. Liajko // Ibid. – S. 109–115.

¹⁰ Roszczyna, T. Biblioteka Chreptowiczów / T. Roszczyna, A. Furs // Cudowna podróż. – 1993. – Czerw. (№ 6). – S.4–5.

¹¹ Roshchyna, T. Belarusian historical book collection from the stock of the National Library of Belarus : Problems of studying / T. Roshchyna // 27. ABDOS-Tagung. Gottingen, 18. bis 21. Mai 1998 : Referate und Beitrage. – Berlin, 1998. – S. 58–60. – (Staatsbibliothek zu Berlin – Preussischer Kulturbesitz. Veroff. der Osteuropa-Abt. / Hrsg. von. F. Gorner ; Bd. 23).

ла ў апошняе дзесяцігоддзе перакладчыцкая супраца з польскімі вучонымі Кшыштафам Міганем, Оскарам Чарнікам, Вацлавам Валецкім. Сярод грунтоўных тэарэтыка-метадалагічных артыкулаў, у якіх разглядаюцца і пытанні перакладу, культурнай і навуковай традыцыі разнамоўнай кніжнаўчай тэрміналогіі, «Стан сучаснага кніжнаўства як навукі»¹², «Кніжная культура – спроба акрэслення паняцця як навуковай катэгорыі»¹³, «Мова – пісьмо – універсум пісьменства як паняцці кніжнай культуры ў сучаснай бібліялогіі»¹⁴, «Пачатак друкаванай кнігі на славянскіх мовах (праект параўнальнага падыходу)»¹⁵, «Назвы навукі пра кнігу. Тэрміналогія, лексіка і семантыка»¹⁶ К. Міганя; анатаваны біябібліяграфічны паказальнік¹⁷, чытаючы які акрэсліваецца карціна асноўных даследчых кірункаў еўрапейскай і сусветнай навукі пра кнігу, становіцца больш насычанай і рознабаковай для беларускіх даследчыкаў, якія атрымліваюць інфармацыю, перакладзеную з польскай, ангельскай, літоўскай, нямецкай, рускай, славацкай, французскай, чэшскай, эстонскай моў і эсперанта, цалкам жа – ўзбагачаецца змястоўны кантэнт беларускага кніжнаўства.

Беларуская перакладчыцкая дзейнасць уяўляецца шырокім і шматпластовым даследчыцкім полем, распрацоўка якога дапа-

¹² *Мігань, К.* Стан сучаснага кніжнаўства як навукі / К. Мігань ; пер. з пол. мовы Л. Доўнар // Беларуская кніга ў кантэксце сусветнай кніжнай культуры : зб. навук. арт. – Мінск, 2008. – Вып. 2. – С. 7–25.

¹³ *Мігань, К.* Кніжная культура – спроба акрэслення паняцця як навуковай катэгорыі / Кшыштаф Мігань, пер. з пол. Ларысы Доўнар // Беларуская кніга ў кантэксце сусветнай кніжнай культуры: гісторыя і сучаснасць : зб. навук. прац / склад.: Л. І. Доўнар, Т. А. Самайлюк ; Л. І. Доўнар (адказ. рэд.). – Мінск, 2011. – Вып. 3. – С. 17–39.

¹⁴ *Мігань, К.* Мова – пісьмо – універсум пісьменства як паняцці кніжнай культуры ў сучаснай бібліялогіі / Кшыштаф Мігань (Krzysztof Migoń) ; пер. з пол. і рус. Ларысы Доўнар // Беларуская кніга ў кантэксце сусветнай кніжнай культуры : вывучэнне і захаванне : зб. навук. арт. – Мінск, 2012. – Вып. 4. – С. 8–25.

¹⁵ *Мігань, К.* Пачатак друкаванай кнігі на славянскіх мовах (праект параўнальнага падыходу) / К. Мігань ; пер. Ларысы Доўнар // Беларуская кніга ў кантэксце сусветнай кніжнай культуры : зб. навук. прац. – Мінск, 2014. – Вып. 5. – С. 21–33.

¹⁶ *Мігань, К.* Назвы навукі пра кнігу. Тэрміналогія, лексіка і семантыка / К. Мігань ; пер. Ларысы Доўнар // Весн. Беларус. дзярж. ун-та культуры і мастацтваў. – Мінск, 2016. – № 1 (25). – С. 166–174.

¹⁷ Кшыштаф Мігань = Krzysztof Migoń : біябібліяграфічны паказальнік (1960–2010) : да 70-годдзя з дня нараджэння і 50-годдзя навуковай дзейнасці / склад.: Л. І. Доўнар, Т. А. Самайлюк. – Мінск : Беларус. дзярж. ун-т культуры і мастацтваў, 2011. – 210 с.

мога адпаведнай перадачы эвалюцыі назваў, значэнняў, зместаў паняццяў кнігазнаўчых ведаў, паспрыяе высвятленню шляхоў фарміравання нават пэўных кірункаў навуковых даследаванняў, якія ў сваю чаргу складуць падставовы грунт як для ўніверсальнага фіксавання (у выглядзе слоўнікаў, даведнікаў, энцыклапедый, баз даных), так і для далейшай кнігазнаўчай даследчай спецыялізацыі, прафесійнага росту кожнага, хто імкнецца інтэгравацца ў сусветную прастору і для замацавання адпаведнага статусу айчыннай навукі на сусветным узроўні.

1. *Дышыневіч, В. Н.* Першакрыніцы ў выданнях Ф. Скарыны / В. Н. Дышыневіч // Францыск Скарына і яго час : энцыклапедычны даведнік / рэдкал.: І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 1988. – С. 447–448.

2. *Лабынцаў, Ю. А.* Пачатак Скарынам. Беларуская друкаваная літаратура эпохі Рэнесансу / Юрый Лабынцаў ; пер. з рус. Сяргея Шупы. – Мінск : Мастац. літ., 1990. – 333 с.

3. *Мігань, К.* Назвы навукі пра кнігу. Тэрміналогія, лексіка і семантыка / К. Мігань ; пер. Ларысы Доўнар // Весн. Беларус. дзярж. ун-та культуры і мастацтваў. – 2016. – № 1 (25). – С. 168–169.

4. *Туронак, Ю.* Мадэрная гісторыя Беларусі / Юры Туронак ; рэд. Валер Булгакаў. – Вільня : Ін-т беларусістыкі, 2006. – 877 с. : іл.

И. В. Ефремова,

кандидат искусствоведения,

доцент кафедры режиссуры эстрады

БАЛЬНЫЙ ЭТИКЕТ КАК ВОСПИТАТЕЛЬНЫЙ ФАКТОР В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

В последнее время бал как своеобразное явление культуры привлекает к себе все большее внимание исследователей. И это не случайно. Сегодня на постсоветском пространстве явно ощущается дефицит общечеловеческой культуры, в том числе культуры поведения и общения людей, которую принято называть этикетом. Следствием этого является повышенный интерес современного общества к тем формам культурной жизни, которые на протяжении многих столетий прививали людям хорошие манеры и облегчали взаимопонимание при общении друг с другом.